Răzvan Mihai Neagu, Horațiu Groza, George Mărie, Valer Moldovan și Augustin Rațiu, reprezentanți ai orașului Turda la Marea Unire persecutați în perioada dictaturii comuniste, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană/Editura Mega, 2019, 226 p.

Generația Marii Uniri, alcătuită din elitele intelectuale, clericale, politice, financiare și militare, dar și

din cei simpli, tăcuți, necunoscuți, a fost cel dintâi bastion al moralității atacat și distrus de regimul comunist importat din Uniunea Sovietică și instalat la cârma țării împotriva voinței românilor. Fie că vorbim de elitele naționale, cele care au

contribuit la consolidarea României Mari și au stat în prim-planul vieții publice interbelice, fie că vorbim de elitele locale, cele care s-au regăsit la conducerea diferitelor comunități, acestea au suferit oprobriul regimului comunist, urmat de ani grei de temniță și de marginalizare socială, o anumită parte fiind recuperată de abia în anul celebrării semi-centenarului Marii Uniri (îndeosebi reprezentanții mișcării social-democrate). Astfel, nume precum

Iuliu Maniu, Aurel Vlad, Ioan Lupaș, Alexandru Lapedatu, Silviu Dragomir, Onisifor Ghibu, Iuliu Hossu, Iosif Jumanca, Ion Flueraș etc., etichetați drept „dușmani” ai noii orânduiri, au experimentat arestări, procese și condamnări, abuzuri fizice și morale sau anihilarea, urmate de trecerea în galeria „marilor uitați” ai neamului. Celebrarea centenarului Marii Uniri a deschis, printre multe alte direcții de cercetare, șantierul reabilitării marilor personalități implicate în realizarea actului de la 1 Decembrie 1918 și conturarea României Mari, prigonite de regimul comunist. Un demers laudabil în acest sens a fost realizat de istoricii Răzvan Mihai Neagu și Horațiu Groza care, în anul 2019, în continuarea unor cercetări mai vechi, au publicat volumul *George Mărie, Valer Moldovan și Augustin Rațiu, reprezentanți ai orașului Turda la Marea Unire persecutați în perioada dictaturii comuniste*, pe marginea căruia ne vom permite să notăm o serie de considerații de ordin istoric și istoriografic.

Autorii acestui monumental op, Răzvan Mihai Neagu și Horațiu Groza, sunt nume cunoscute comunității academice, dar nu numai, cercetători consecvenți ai istoriei orașului Turda, cu rezultate excepționale cuantificate prin volumele, studiile și articolele publicate (dintre acestea, amintim: Horațiu Groza, *Muzeul de istorie din Turda (1943-2013)*-2013, Răzvan Mihai Neagu, *Formarea intelectualității din Turda. Studenți din Turda la marile universități europene (1377-1918)*-2015, Răzvan Mihai Neagu, *Momente din istoria orașului Turda. Personalități, evenimente, instituții (secolele XV-XX)*-2017). De numele celor doi istorici se leagă și organizarea unor manifestări cultural-științifice dedicate centenarului Marii Uniri, expoziții, lansări de carte, conferințe publice, dublate de numeroase articole și intervenții în presa locală și regională, care au așezat Turda pe lista orașelor care au marcat acest moment într-o manieră inteligibilă și coerentă. Fără a conferi un caracter encomiastic acestei activități, putem afirma că volumul *George Mărie, Valer Moldovan și Augustin Rațiu, reprezentanți ai orașului Turda la Marea Unire persecutați în perioada dictaturii comuniste* reprezintă o încununare firească a demersurilor inițiate

de Răzvan Mihai Neagu și Horațiu Groza, pe plan local, în vederea marcării centenarului.

Din punct de vedere structural, lucrarea avută în vedere este alcătuită din patru capitole (un capitol introductiv, general și trei capitole dedicate celor trei personalități studiate: George Mărie, Valer Moldovan, respectiv Augustin Rațiu), precedate de prefața istoricului Marius Oprea (pp. 9-17), care surprinde caracterul justițiar și recuperator al acesteia, precum și de introducerea autorilor (pp. 19-20).

Cel dintâi capitol al lucrării, intitulat „Regimul comunist și artizanii Marii Uniri. Elita interbelică turdeană în închisorile comuniste” (pp. 21-29), tratează, într-o manieră unitară, destinul tragic al elitei turdene, parte a generației Marii Uniri, prigonită de regimul comunist din simplul motiv că aceasta reprezenta „*vechea orânduire*”. În același timp, autorii au realizat și un scurt repertoriu al celor mai reprezentative personalități turdene care au avut de pățimit de pe urma măsurilor represive, începând cu preotul Grigore Biji (1889-1966) și continuând cu avocatul Ioan Boeriu (1888-1952-a nu se confunda cu generalul Ioan Boeriu), avocatul Emil Chețianu (1893-?), avocatul Zosim Chirtop (1868-1953), avocatul Iuliu Gențiu (1889-1979), protopopul Vasile Gherman (1902-1984), protopopul Aurel Gliga (1904-1983), avocatul Emil Maior (1905-?), preotul Teodor Murășanu (1891-1966), avocatul Andrei Nicolae (1881-1953), învățătorul Teodor Oțel (1887-?), preotul Coriolan Sabău (1897-1974), militarul Alexandru Tarcza/Tarcea (1895-?) etc. Desigur, nu toate personalitățile amintite s-au aflat în prima linie a mișcării naționale din toamna și iarna anului 1918, dar, cu siguranță, toate au avut ocazia să urmărească sau să asiste la consumarea evenimentelor care au culminat cu Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia.

Având în vedere faptul că din cei cinci delegați aleși din partea cercului electoral Turda pentru a participa la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, doi au trecut în lumea celor dreپți înainte de sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial (hotelierul Mihail Gaja, decedat în anul 1924 și economistul Aurel Murășianu, decedat în anul 1944), următoarele trei capitole ale lucrării sunt

dedicate profesorului George Mărie (1893-1981), avocatului Valer Moldovan (1875-1954) și avocatului Augustin Rațiu (1884-1970).

Personalitatea profesorului George Mărie este recuperată în capitolul „Teologul și profesorul George Mărie (1893-1981), o personalitate a orașului Turda” (pp. 31-50) și redată astfel comunității turdene. Absolvent al Seminarului Teologic din Blaj (1915) și al Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj (1923), delegat al cercului electoral Turda la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, George Mărie a fost cel care a reușit să împace cariera pedagogică, cu cea politică, în intervalul 1919-1946 ocupând, pe rând, poziția de deputat (1919-1922), profesor al Liceului „Regele Ferdinand” din Turda (1925-1947), primar al orașului Turda (1933), consilier județean (1930-1931) și local (1933-1938), secretar (1931-1938, 1944-1946), mai apoi vicepreședinte (1946) al Partidului Național Țărănesc-filiala Turda (p. 223). Din această ultimă calitate, de reprezentant și susținător al Partidului Național Țărănesc, încă din toamna anului 1944, a intrat în vizorul Serviciului de Siguranță pentru ca, în anul 1947, să fie pensionat forțat. Cu toate acestea, adevăratul calvar a început, pentru George Mărie, în vara anului 1947, când a fost arestat și încarcerat la Gherla și Aiud (în intervalul 1947-1949), mai apoi la Ghencea, Chirnogi, Popești-Leordeni și Caransebeș (în intervalul 1952-1954). Traumele suferite în anii de detenție, urmărirea continuă după momentul eliberării și șicanele provocate de autoritățile comuniste s-au răsfrânt asupra sănătății trupești și mintale a profesorului George Mărie, care a căzut în alcoolism.

A doua personalitate turdeană recuperată de autorii volumului este cea a avocatului, profesorului și omului politic Valer Moldovan, a cărui biografie face obiectul celui de-al treilea capitol, intitulat „Între slujirea interesului național și catedră: Valer Moldovan (1875-1954), cea mai mare personalitate politică a orașului Turda în secolul al XX-lea” (pp. 55-116). Absolvent al Facultății de Drept și Științe Politice din cadrul Universității „Franz Joseph” din Cluj (primul an de studenție l-a urmat în cadrul Universității din Budapesta), Valer Moldovan a fost omul politic prin excelență. Implicat activ în mișcarea națională a românilor

transilvăneni, Valer Moldovan s-a numărat printre membrii Partidului Național Român care au susținut trecerea la activismul politic, fiind un colaborator apropiat al așa-numitului „grup neoactivist de la Orăștie”. Drept urmare, în anul 1910, respectiv 1914, a fost ales în Comitetul Electoral Central al Partidului Național Român, a făcut parte din Congregația Generală a Comitatului Turda-Arieș (unde a susținut cauza românilor), în anul 1911 s-a numărat printre cei care au susținut apariția ziarului „Românul” de la Arad, iar în anul 1912, alături de Victor Onișor și Romul Boilă, a elaborat un proiect de lege a votului universal, egal, direct și secret, prezentat de Ștefan Cicio-Pop în plenul Parlamentului de la Budapesta. În anii grei ai Primului Război Mondial, Valer Moldovan a fost cel care a sprijinit eforturile Reuniunii Femeilor Române din Turda de ajutorare a răniților întorși de pe front, iar când timpurile au cerut acest lucru a fost cel care a îmbrăcat uniforma armatei austro-ungare și a plecat pe câmpul de bătaie, de unde a revenit de abia în toamna anului 1918. Întors acasă, Valer Moldovan a fost ales vicepreședinte al Consiliului Național Român Comitatens Turda-Arieș și delegat al cercului electoral Turda pentru Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia (în urma căreia a fost cooptat în Marele Sfat Național Român și în structurile Consiliului Dirigent). În perioada interbelică a ocupat, pe rând, poziția de președinte al Partidului Național Român, respectiv al Partidului Național Țărănesc-filiala Turda, decan al Baroului Turda (1923-1929), președinte al Camerei de Agricultură din Turda (1925-1929), deputat (1919-1920, 1927-1928 și 1931-1932), senator (1926-1927, 1928-1931, 1932-1933 și 1933-1937) și vicepreședinte al Senatului (1928-1929), subsecretar de stat la Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor (1929-1930) și director ministerial al Ardealului (1930-1931), profesor al Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj (1930-1940) și prefect al județului Cluj (1944-1945), demnități care i-au adus, pe bună dreptate, titlul de cea mai importantă personalitate politică a orașului Turda din secolul al XX-lea (pp. 224-225). Urmărit de Siguranța Statului încă din anul 1944, Valer Moldovan s-a numărat printre victimele nefastei „Nopti a demnitarilor” (5-6 mai 1950),

fiind arestat și încarcerat, alături de alți 80 de foști demnitari ai României Mari, la Sighet unde, la 19 iulie 1954, s-a stins din viață ca urmare a tratamentului aplicat.

Descendent al unei vechi familii nobiliare românești, avocatul Augustin Rațiu este cea de-a treia personalitate turdeană recuperată de autori în cel de-al patrulea capitol, intitulat „Avocatul Augustin Rațiu (1884-1970) între lupta națională și implicarea în comunitatea din Turda” (pp. 117-199). Absolvent al Facultății de Drept și Științe Politice din cadrul Universității „Franz Joseph” din Cluj (instituție care, în anul 1909, i-a conferit titlul de doctor în științe juridice), Augustin Rațiu și-a făcut ucenicia în slujba avocatului Valer Moldovan, al cărui secretar a fost și care l-a inițiat atât în profesiune, cât și în mișcarea națională a românilor transilvăneni. A participat la Primul Război Mondial, ca parte a serviciului de telegraf, în urma unei intoxicații revenind la Turda, unde s-a regăsit printre membrii fondatori ai Consiliului Național Român din Turda. Din poziția de membru în comitetul de conducere al acestui organism național, Augustin Rațiu a fost delegat să reprezinte cercul electoral Turda la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, la care a participat alături de tatăl său, preotul Nicolae Portos Rațiu. În perioada interbelică, Augustin Rațiu s-a dedicat profesiei și sprijinirii meșteșugarilor și comercianților locali, ocupând, pe rând, poziția de avocat al prefecturii județelor Turda (1920-1938) și Cluj-Turda (1940-1943), președinte al Reuniunii Meseriașilor, Comercianților și Muncitorilor din Turda (1920-1938, din 1935 președinte pe viață), decan al Baroului Turda (1929-1937), primar al orașului Turda (1932-1933), președinte al Partidului Național Țărănesc-filiala Turda (1933), președinte al Centralei Reuniunii Meseriașilor, Comercianților, Industriașilor și Muncitorilor Români din Ardeal și Banat (1934-perioada postbelică), șef al contenciosului Ținutului Mureș (1939-1940), șef al biroului contencios al prefecturii Cluj-Turda (1942-1943) și președinte al Sindicatului Pensionarilor Publici din Turda (1945-1948), prin acestea asigurându-și un loc în galeria marilor personalități turdene (p. 226). Persecutat de autoritățile comuniste, Augustin Rațiu a fost arestat în anul 1950 și

internat în lagărul de la București-Ghencea de unde, din motive de sănătate, a fost eliberat la 12 februarie 1951. Cu toate acestea, autoritățile comuniste au exercitat, în continuare, presiuni asupra familiei lui Augustin Rațiu care, până la sfârșitul vieții, s-a luptat pentru drepturile sale și pentru supraviețuire.

Urmărind biografiile celor trei personalități turdene, putem observa modul brutal în care autoritățile comuniste au înțeles să trateze și să scoată de pe scena vieții publice foștii reprezentanți ai cercului electoral Turda la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918. Indiferent de rolul pe care l-au jucat în viața comunității și în viața politică interbelică, aceștia au fost priviți ca exponenții „vechiului regim” și au fost etichetați drept „reacționari” și „dușmani ai poporului/proletariatului”, în conformitate cu ideologia comunistă, motiv pentru care trebuiau scoși în afara legii, întemnițați și uitați. Din nefericire, acest scenariu a fost uzitat la nivelul întregii țării, cu urmări nefaste pentru cei care au pus bazele României Mari, personalități care, prin faptele lor, dar și prin ororile și suferințele îndurate, merită trecute în rândul martirilor neamului.

Din paginile volumului *George Mărie, Valer Moldovan și Augustin Rațiu, reprezentanți ai orașului Turda la Marea Unire persecutați în perioada dictaturii comuniste*, îndeosebi cele dedicate perioadei comuniste, cititorul se poate familiariza cu modul de anihilare al rivalilor politici (condamnați la ani grei de pușcărie, înfometăți, maltratați fizic și psihic, chiar uciși), cu practicile uzitate de Siguranța Statului/Securitate pentru monitorizarea activității acestora, precum și cu modul în care cei care au trecut peste deceniul 1944-1954 au reușit să coabiteze cu noua conducere și să asigure supraviețuirea propriilor familii, informații furnizate de memoriile, interviurile și corespondențele păstrate, dar și de documentele informative depozitate în arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS).

Analizat cu atenție, volumul *George Mărie, Valer Moldovan și Augustin Rațiu, reprezentanți ai orașului Turda la Marea Unire persecutați în perioada dictaturii comuniste* ilustrează un efort

considerabil de identificare a surselor documentare (risipite în arhivele din Cluj-Napoca, Alba-Iulia, Turda și București), de corelare a informațiilor arhivistice, cu cele culese din literatura de specialitate existentă, de îmbinare a mai multor metode de cercetare (metoda cantitativă, contextualizarea, analiza, descrierea, evaluarea critică a documentului de epocă etc.), toate acestea însoțite de o expunere clară și concisă, accesibilă oricărui tip de cititor.

La finalul acestor considerații, nu ne rămâne decât să felicităm inițiativa celor doi istorici turdeni de reabilitare a celor mai importante personalități locale, reprezentanți ai generației Marii Uniri, persecutate de regimul comunist și să o recomandăm atât comunității academice (drept model pentru alte șantiere de cercetare), cât și publicului cititor (pentru care parcurgerea volumului *George Mărie, Valer Moldovan și Augustin Rațiu, reprezentanți ai orașului Turda la Marea Unire persecutați în perioada dictaturii comuniste* poate dovedi formatoare și edificatoare deopotrivă, prin reperele de moralitate reprezentate de cei trei corifei turdeni ai Marii Uniri).

Drd. Mihai-Octavian Groza

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
e-mail: grozamihai@gmail.com